УДК 343.1

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ, РІЧЧЮ АБО МІСЦЕМ

Поляков Є. В.

У статті на підставі вивчення чинного законодавства визначено основні особливості застосування спеціальних знань під час спостереження за особою, річчю або місцем.

Ключові слова: *негласна слідча (розшукова) дія; оперативно-розшуковий захід; спостереження за особою, річчю або місцем; спеціальні знання.*

В статье на основе изучения действующего законодательства определены особенности применения специальных знаний при наблюдении за лицом, вещью или местом.

Ключевые слова: *негласное следственное (розыскное) действие; оперативно-розыскное мероприятие; наблюдение за лицом, вещью или местом; специальные знания.*

In the article based on a study of the determined specific features of the application of knowledge during the observation of a person, place or thing.

Key words: *tacit investigation (searching) action, operational-search activities, observation of a person, place or thing, special knowledge.*

Постановка проблеми. Спостереження за особою, річчю або місцем є однією зі складних та тактично ризикованих в організації та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Ще з часів запровадження цієї негласної дії (як засобу збирання доказів у кримінальне провадження) і до сьогодення її розвиток пов'язаний із науково-технічним прогресом.

Із набранням чинності 20.11.2012 року Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) діяльність оперативних підрозділів та органів досудового розслідування поповнилась оперативно-розшуковим заходом та негласною слідчою (розшуковою) дією – спостереження за особою, річчю або місцем. Відповідно до ч.1 ст. 269 КПК України, визначається можливість здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем шляхом візуального спостереження за зазначеними об'єктами або візуального спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів. Різноманітність науково-технічних засобів, які можуть бути використані під час цієї негласної слідчої (розшукової) дії стать відповідні вимоги до осіб, що здійснюють спостереження, стосовно наявності в них відповідних спеціальних знань, умінь та навичок стосовно застосування. Як показує практика, виникають ситуації, коли важливою стає потреба в спеціальних знаннях іноземних мов, мови жестів та в галузі психології для успішного спостереження за особою, місцем або річчю. Варто зазначити, що специфіці застосування спеціальних лінгвістичних та психологічних знань під час проведення спостереження за особою, річчю або місцем не приділялась увага у наукових працях та в спеціальних публікаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням загальних питань використання спеціальних знань у кримінальному провадженні займались такі науковці, як Т.В. Арев'янова, В.В. Бірюков, В.А. Волинський, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, Є.П. Іщенко, В.О. Коновалова, О.Р. Росинська та інші. Особливості застосування спеціальних знань під час проведення спостереження за особою, річчю або місцем виступали предметом дослідження лише стосовно окремих питань застосування засобів фотозйомки, кінозйомки, відео зйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів у роботах, які вийшли за авторством А.В. Ведєніна, Н.Ф. Войтович, В.Н. Єсіна, В.А. Лукашова, Ю.М. Соколова та інших.

Метою статті є систематизація та аналіз законодавства України, наукових результатів дослідження особливостей застосування спеціальних лінгвістичних та психологічних знань під час спостереження за особою, річчю або місцем відповідно до статті 269 КПК України.

Негласне спостереження (заст. – зовнішнє спостереження; сленг – стеження, наружка, хвіст) – комплекс заходів, які проводять оперативні служби в межах оперативно-розшукової діяльності з прихованого, негласного або зашифрованого візуального спостереження за особою, що становить оперативний інтерес, із метою отримання про неї та її спосіб життя (середовище, житло, маршрути пересування тощо) максимально повної інформації [4].

Відповідно до частини 1 статті 269 КПК України, спостереження за особою, річчю або місцем є негласною слідчою (розшуковою) дією, що передбачає проведення для пошуку, фіксації та перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця в публічно доступних місцях візуального спостереження за зазначеними об'єктами або візуального спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів [1].

Слідчій практиці відомі ситуації, коли така негласна слідча (розшукова) дія проводилась стосовно окремих осіб, які спілкувались між собою іноземною мовою, мовою жестів, або місць чи речей, до яких такі особи можуть прийти. Такі обставини вимагають від осіб, які її проводять, задля отримання достовірних відомостей щодо подальшого проведення спостереження, поведінки цих осіб, контактів та об'єктивної фіксації його результатів використання спеціальних лінгвістичних та психологічних знань.

В.К Лисиченко та В.В. Циркаль спеціальними знаннями вважали загальновідомим у судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання або роботи за певною спеціальністю, особою, залученою спеціалістом або експертом із метою сприяння слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи давання висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [6].

Існують загальновизнані процесуальні форми застосування спеціальних знань: безпосереднє вико-

Поляков Є. В., 2018

ристання слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу, якому у встановленому законом порядку доручено проведення слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової) та інших процесуальних дій, слідчим суддею та судом під час використання своїх процесуальних функцій збирання, дослідження та оцінки доказів; участь спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових), зокрема негласних слідчих (розшукових) дій; призначення та проведення судових експертиз [6; 7].

Особами, які володіють спеціальними лінгвістичними знаннями у кримінальному провадженні, вважаються перекладачі (сурдоперекладачі). Частина 1 статті 68 КПК України передбачає, що «у разі потреби в кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача)»[1]. Через це виникає питання: чи можливе залучення перекладача до безпосереднього проведення спостереження за особою, річчю або місцем? Під час цієї негласної слідчої (розшукової) дії не отримуються пояснення, показання чи документи, тому залучення особи, яка володіє іноземною мовою, мовою жестів як перекладача (сурдоперекладача), на підставі частини 1 статті 68 КПК України, немає можливості. Не менш важливішою за перекладача особою є інший учасник кримінального провадження, який може використовувати спеціальні знання та навички застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок. Такою особою є спеціаліст (частина 1 статті 71 КПК України). У теорії кримінального процесу в результаті численних досліджень визначено, що в процесуальному значення поняття «спеціаліст» не охоплює поняття «перекладач» [5]. Отже, намагання залучити особу, яка володіє іноземною мовою, мовою жестів, як спеціаліста до проведення спостереження за особою для надання консультацій щодо змісту її поведінки шляхом перекладу слів та жестів є неприпустимим.

Залучення спеціаліста психолога до проведення спостереження за особою, річчю або місцем також є досить проблематичним. Адже особливості діяльності відповідних оперативних підрозділів та тактики проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії майже виключає можливість його безпосередньої участі.

Виходячи з наведеного, є лише однин виняток – можливість під час проведення спостереження за особою, річчю або місцем щодо окремих осіб, які спілкуються між собою іноземною мовою, мовою жестів, або місць та речей, до яких такі особи можуть прийти, особам, які здійснюють спостереження, застосовувати особисті спеціальні лінгвістичні знання, а також знання в галузі психології людської поведінки та юридичної психології з метою забезпечення отримання достовірних відомостей щодо подальшого проведення спостереження та фіксації його результатів і відповідних процесуальних та інших документах щодо поведінки об'єктів спостереження, осіб, які з ними контактували, або поведінки окремих осіб у місці, щодо якого здійснювалось спостереження.

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що для забезпечення можливості залучення до проведення спостереження за особою, річчю або місцем та у разі необхідності до проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій перекладачів (сурдоперекладачів) доцільним було б унести доповнення до частини 1 статті 68 КПК України.

Також однією з визначених чинним законодавством цілей спостереження за особою, річчю або місцем є отримання відомостей про поведінку особи, за якою здійснюється спостереження. Джерелами отримання таких відомостей є інтерпретація змісту як окремих поведінкових актів особи, за якою спостерігають, їх взаємозв'язку, а також поведінкових актів осіб, з якими об'єкт спостереження контактує. Безумовно, кожна особа, яка проводить спостереження за особою, річчю або місцем, має особистий життєвий та професійний досвід, який дозволяє їй оцінювати усвідомлений та неусвідомлений, раціональний та ірраціональний, емоційний компонент поведінки людини. Однак для правильного визначення складного співвідношення поведінкових актів тих, за ким спостерігають, та їх змісту за жестами, мімічними реакціями, засобами вербальної комунікації особа, яка проводить будь-яку негласну слідчу (розшукову) дію, повинна мати спеціальну психологічну підготовку. За відсутності такої підготовки можливий ризик отримання помилкових відомостей щодо поведінки об'єкта спостереження.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651 VI (зі змінами і доп.). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.

2. Глушков В.О., Скулиш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії. Кримінальний процесуальний України. Науково практичний коментар: у 2 т., Т.1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажившський, Є.П. Будроль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. С. 628–694.

3. «Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства Фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 року № 114/1042/516/936/1687/5.

4. Контррозвідувальний словник. URL: http://tipolog.atspase.com/count_dic/counterintell_dictionary_n.htm.

5. Кудінов С.С., Шехавцов Р.М., Дроздов О.М., Гриненко С.О. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник. Харків: «Оберіг». 2013. С. 47–48.

6. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учебное пособие. Київ: КГУ. 2015. С. 22.

7. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: автореф. … дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2012. С. 8–9.

Поляков Є. В.,
кандидат юридичних наук, полковник поліції,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ